

Výkonnosť agrárnych podnikov a úroveň odmeňovania ako predpoklad rozvoja vidieka

Miroslav Grznár

Summary

The share of farmers population on the total countryside population is about 10 %, and their number is always dropping down. Essentially more of habitants is active in the jobs connected with land an his exploitation (gardens, orchards etc.). Average salaries (incomes) or farmers are expressive lower that the average salaries (incomes) in the total national economy. This fact is influencing a low purchasing ability in the countryside.

The analysis of the level of employment rate in the set of commercial societies in maize production region of the Slovak Republik in the 1999 year confirmed the hypothesis, that the bess entrepriseshows higher salary cost on the land unit. They obtain more higher employment rate throught organisation labour exacting branches; for their production the societies obtain outlet. Non - agricultural activities are organised throught entreprisesh, whit are economicaly little consolidated.

Key words: entrepris efficiency, rewards, countryside development, social development

Kľúčové slová : výkonnosť podniku, odmeňovanie, rozvoj vidieka, sociálny rozvoj

Úvod

V koncepcií ďalšieho rozvoja poľnohospodárstva SR do roku 2005 sa predpokladá uplatňovanie multifunkčného charakteru slovenského agrárneho sektora, ktoré sa osvedčuje už dlhší čas v krajinách EÚ. Multifunkčnosť sa všeobecne chápe ako snaha o harmonický rozvoj vidieka, v ktorom poľnohospodárstvo popri produkčnom poslaní plní aj krajnotvornú, ekologickú, osídlovaciu a sociálnu funkciu.

Cieľom príspevku je analyzovať vzájomné väzby výkonnosti poľnohospodárskych podnikov a odmeňovania ich pracovníkov, keďže príjmy z poľnohospodárstva významne ovplyvňujú sociálne postavenie obyvateľov vidieka.

Materiál a metódy

Poľnohospodárstvo výrobou poľnohospodárskych surovín, nevyhnutných k výrobe potravín napriek objektívneho útlmu výkonnosti zostáva nenahraditeľným odvetvím v každej európskej krajine. Útlmové procesy sú spojené so stagnáciou dopytu po potravinách, slabou kúpnu silou obyvateľstva niektorých tranzitívnych ekonomík, kam zaraďujeme aj SR a nízkou konkurenčnou schopnosťou na svetových agrárnych trhoch. Postavenie slovenského agrárneho sektora v národnej ekonomike ilustrujú nasledujúce údaje.

Tab. 1 Podiel poľnohospodárstva na vybraných ukazovateľoch v %

Ukazovateľ	1989	1999	2000
HDP spolu	100	100	100
Z toho - poľnohospodárstvo	3,91	4,29	4,34
- potravinárstvo	3,09	3,19	2,92
Podiel poľnohospodárstva:			
- na priemernej mzde	76,6	76,7	76,5
- na zamestnanosti	4,9	4,3	5,5

Prameň: Správa o poľnohospodárstve a potravinárstve, MP SR 2002

Podiely poľnohospodárstva na zamestnanosti a na HDP sa zblížuju čím sa dostáva SR na úroveň vyspelých krajín. Podiel na HDP však stagnuje, čo je vyvolaná stagnáciou výkonnosti odvetvia, zatiaľ čo podiel na zamestnanosti v poslednom roku zaznamenal vzrast, čo môže naznačovať, že v poľnohospodárstve stále ešte zostáva nádejou pre mnohých obyvateľov vidieka.

Nepriaznivý však zostáva mzdový vývoj, keď podiel poľnohospodárstva na priemernej mzde v národnom hospodárstve dlhodobo klesá a dosahuje len dve tretiny tohto priemeru.

Sociálny vývoj vidieka je trvalo ovplyvňovaný nielen výkonnosťou poľnohospodárskych podnikov, počtom zamestnaných v poľnohospodárstve a ich mzdami, ale aj vývojom zamestnanosti na vidieku celkom, mierou nezamestnanosti ako aj nepoľnohospodárskou činnosťou agrárnych podnikov, ktorá poskytuje ďalšie pracovné príležitosti.

Tieto problémy chceme skúmať v našom príspevku, pričom naväzujeme na niektoré publikované práce z tejto oblasti od autorov ako M. Ambrózyová (2001), S. Buchta. (1996), I. Boháčková (1996), M. Režňáková (2001), L. Szabo (1999) a ďalšie.

Pri spracovaní príspevku využívame údaje centrálnej databázy MP SR, ktorú spravuje VÚEPP v Bratislave a údaje ŠÚ SR. V analytickej časti využívame štandardné metódy ekonomickej analýzy, metódy triedenia a komparácie.

Vlastná práca

Zamestnanosť v poľnohospodárstve

Podľa údajov ŠÚ SR dosiahli údaje o zamestnanosti v poľnohospodárstve v SR v posledných troch rokoch, ktoré sú k dispozícii, nasledujúce parametre. Údaje sú uvedené osobitne za vidiek a osobitne za SR ako celok.

Tab. 2 Vývoj počtu pracovníkov v poľnohospodárstve

Ukazovateľ	Vidiak spolu	SR spolu
Počet pracovníkov v poľnohosp.		
1997	134 360	137 472
1998	122 202	125 039
1999	92 915	94 772
Podiel na aktívnom obyvateľstve		
1997	6,0	5,3
1998	5,4	4,8
1999	4,0	3,5
Podiel na počte zamestnancov		
1997	11,5	9,3
1998	10,8	8,7
1999	10,0	8,0

Prameň: ŠÚ SR, M. Ambrózyová (2001)

V prvej časti tabuľky sú údaje o pracovníkoch v poľnohospodárstve vo fyzických osobách vrátane počtu samostatne hospodáriacich roľníkov. V druhej časti je podiel na počte zamestnancov vyjadrený len za organizácie s 20 a viac zamestnancami.

Všetky uvedené údaje však dokazujú sústavný pokles počtu pracovníkov v poľnohospodárstve ako aj ich podielu na ekonomicky aktívnom obyvateľstve, alebo na počte zamestnancov. Tento podiel je však podstatne väčší ako podiel prvý a svedčí, že agrárny sektor zostáva prevážne sektorom vidieckym.

Analyzujme teraz ekonomickú úroveň vidieka podľa vývoja priemerných miezd.

Tab. 3 Vývoj priemerných mesačných miezd

Ukazovateľ	Vidiiek spolu	SR spolu
Priemerná mzda spolu		
1997	8 339	9 526
1998	9 448	10 945
1999	10 129	11 864
Priemerná mzda v poľnohosp.		
1997	7 810	7 887
1998	8 372	8 458
1999	9 036	9 169

Prameň. Tamže

Údaje potvrdzujú, že rozdiely v priemernej mesačnej mzde medzi vidiekom a priemerom SR spôsobujú predovšetkým pracovníci v poľnohospodárstve, ktorých priemerná mzda vo vývoji zaostáva za priemerom všetkých zamestnancov.

Ekonomický rozvoj vidieka súvisí aj s vývojom nezamestnanosti. Analyzujeme preto vývoj toho ukazovateľa v rámci SR celkom a vidiekom v posledných rokoch.

Tab. 4 Vývoj nezamestnanosti

Ukazovateľ	Vidiiek spolu	SR spolu
Evidovaní nezamestnaní spolu		
1998	402 617	428 209
1999	499 714	535 211
2000	471 907	506 479
Nezamestnaní v poľnoh. a lesníctve		
1998	39 871	40 120
1999	48 560	48 848
2000	43 830	44 248

Prameň : NÚP SR, M. Ambrózyová (2001)

Prevážna väčšina nezamestnaných poľnohospodárov sa nachádza na vidieku kam smeruje transfer sociálnej podpory, čo však znižuje ekonomickú úroveň vidieckych regiónov a kúpnu silu ich obyvateľstva. Nezamestnaní poľnohospodári na vidieku v roku 2000 predstavovali 9,28 % z celkového počtu nezamestnaných na vidieku a 8,33 % z počtu nezamestnaných v SR. Rozdiely medzi jednotlivými okresmi v nezamestnanosti sú však nepomerne väčšie.

Problémy nezamestnanosti na vidieku sú riešené radom opatrení. Patrí k nim zamestnávanie obyvateľov prostredníctvom verejne – prospešných prác, programy podporovania mladých nezamestnaných, podpora aktivít k tvorbe nových pracovných miest a podobne. V samotnom pôdohospodárstve sú využívané také opatrenia ako je zriadenie Fondu rozvoja vidieka, využívanie prostriedkov medzičasom zrušeného Štátneho podporného fondu pôdohospodárstva a potravinárstva, podpora systémov prípravy na povolanie a rekvalifikáciu zamestnancov. Ukázal sa pozitívny efekt dotačnej politiky, ktorá podporila napríklad výsadbu sádov, vinogradov a chmelníc, podporil sa vznik odbytových organizácií výrobcov ovocia a zeleniny čo viedlo aj k rastu zamestnanosti a pod. Samotný rezort pôdohospodárstva však problém nezamestnanosti vidieckych oblastí nevyrieši.

Uvedené makroekonomické pohľady na zamestnanosť a priemerné mzdy za SR a vidiecke oblasti napovedajú o významnej úlohe poľnohospodárskych podnikateľských subjektov pri sociálnom rozvoji vidieka. Analyzujeme teraz pozície agrárnych podnikov v oblasti zamestnanosti, priemerných miezd a diverzifikácie činnosti čo sú faktory, ktorými tieto napomáhajú sociálnemu rozvoju vidieka.

Pozície agrárnych podnikov a rozvoj vidieka

Funkcie agrárnych podnikov pri rozvoji vidieka nachádzame predovšetkým v poskytovaní pracovných príležitostí vidieckemu obyvateľstvu, v možnosti získania mzdových prostriedkov a vo vytváraní pozitívne orientovanej spoločenskej klímy na dedine. Prvé dve opatrenia sú však v istom rozpore s ekonomickými princípmi hospodárenia, ktoré vedú pri intenzifikácii výroby skôr k uvoľňovaniu pracovníkov a k znižovaniu mzdových príležitostí.

Nemusí tak tomu byť vždy. Podniky môžu rozvíjať pracovne náročnejšie odvetvia, ktoré si vyžadujú viac pracovných síl, pravda pokiaľ nachádzajú odbyt produkcie pre tieto odvetvia. Ďalej môžu rozvíjať rôzne vedľajšie činnosti a služby, ako napríklad agroturistiku a podobne, ktoré sú ponúkané vidieckemu i mestskému osídleniu a umožňujú aj rast pracovných príležitostí. Vyslovujeme hypotézu, že o takéto riešenia budú mať záujem predovšetkým ekonomicky silné, prosperujúce podniky. Pokúsme sa túto hypotézu overiť.

Hypotézu overíme na súbore podnikov, ktoré hospodária v kukuričnej výrobnjej oblasti SR a poskytli svoje údaje do centrálnej databázy MP SR v roku 1999. Vybrali sme súbor obchodných spoločností (OS). V tomto súbore podnikov sme uskutočnili štatistické triedenie podnikov podľa úrovne hospodárskeho výsledku, čo nám umožnilo vytvoriť tieto skupiny podnikov:

5. skupina : priemer + smerodajná odchýlka = vynikajúce podniky
4. skupina : priemer + smer. odchýlka / 2 = nadpriemerné podniky
3. skupina : priemer – smer. odchýlka / 2 = priemerné podniky
2. skupina : priemer – smer. odchýlka = podpriemerné podniky
1. skupina : ostatní = zaostávajúce podniky.

Tento prístup nám umožní použiť skupinové triedenie pre preskúmanie závislosti medzi prosperitou podniku a ukazovateľmi, ktoré odpovedajú nášmu výskumu.

Výskum uskutočnený na súbore obchodných spoločností (OS) hospodáriacich v klimaticky normálnom roku 1999 v kukuričnej výrobnjej oblasti nám umožnil eliminovať vplyv diferencovaných prírodných podmienok na ekonomickú prosperitu podniku.

Tab. 5 Obchodné spoločnosti v kukuričnej VO, 1999, Sk * ha⁻¹, koef.

Ukazovateľ	1.skupina	2. skupina	3. skupina	4 skupina	5. skupina	Priemer
Počet podnikov	19	11	133	21	17	201
Hospod. výsledok	- 5 761	- 3 177	- 94	1 533	3 151	- 352
Výroba	27 785	19 895	25 942	29 364	39 201	28 610
Počet prac. na 100 ha	6,015	3,281	5,024	4,747	5,458	5,110
Mzdové náklady	6,121	3,623	5,188	5,942	6,480	5,579
PH na pracovníka	100 300	89 300	145 759	185 913	240 072	153 486
Dotácie	2 622	2 495	2 423	2 577	2 677	2 517

Prameň: CD MP SR, VÚEPP, 2000, vlastné prepočty (PH = pridaná hodnota)

Súbor vykazuje normálne rozloženie početnosti. Z celkového počtu 201 obchodných spoločností v kukuričnej výrobnjej oblasti SR bolo v roku 1999 len 38 ziskových. Stredná, najpočetnejšia skupina podnikov však vykázala len nízku stratu. Z údajov vyplýva, že so zlepšovaním hospodárskeho výsledku rastie aj hodnota výroby, pričom jej úroveň je najvyššia v najlepších podnikoch.

S hospodárskym výsledkom však už menej korešponduje vybavenie podnikov pracovnými silami. To je paradoxne najvyššie v skupine zaostávajúcich podnikov, najnižšie v skupine podpriemerných a smerom k lepším skupinám rastie len pomalšie. Druhé najvyššie vybavenie vykazuje posledná skupina s najintenzívnejšou výrobou, čo naznačuje že

ekonomicky silné, prosperujúce podniky poskytujú viac pracovných príležitostí, ako priemerné.

Mzdové náklady vo vyjadrení na jednotku plochy čiastočne kopírujú predchádzajúci ukazovateľ, ale najlepšie skupiny podnikov vykazujú najvyššie mzdové náklady, preto prosperita podniku je dôležitým predpokladom aj plnenia sociálnej funkcie podniku. Je príznačné, že vývoj produktivity práce, vyjadrený v pridanej hodnote (PH) sa v rámci skupín vyvíja rýchlejším tempom ako mzdy na jednotku plochy, čo je zárukou rastu hospodárskeho výsledku.

Z nášho rozboru však tiež vyplýva, že sa nepreukazuje prakticky žiadny vplyv dotácií na tvorbu pridanej hodnoty, alebo hospodárskeho výsledku. Výška dotácií na jednotku plochy je v jednotlivých skupinách pomerne vyrovnaná, len o niečo nad priemer je v najhoršej a najlepšej skupine. To len potvrdzuje názory, že dotácie sú alokované do podnikov plošne bez prihliadania na ekonomické a sociálne postavenie podniku.

Ďalšiu analýzu budeme venovať teraz významu nepoľnohospodárskej, vedľajšej činnosti v jednotlivých skupinách podnikov, pričom túto vyjadríme ukazovateľom tržby za predaj tovaru. Ukazovateľ tržby za predaj vlastných výrobkov bude reprezentovať rozsah hlavnej poľnohospodárskej činnosti.

Zároveň si všimneme aj niektoré štruktúrotočné faktory, ktoré by mohli pôsobiť na rast zamestnanosti. Medzi také zaradíme počet hovädzieho dobytku a dojníc, výrobu mlieka a plošnú koncentráciu podniku.

Tab. 6 Štruktúrotočné faktory v KO SR, 1999, Sk * ha⁻¹, koef.

Ukazovateľ	1.skupina	2. skupina	3. skupina	4 skupina	5. skupina	Priemer
Počet podnikov	19	11	133	21	17	201
Hospod. výsledok	- 5 761	- 3 177	- 94	1 533	3 151	- 352
Tržby za vlastné vyr.	28 375	12 688	24 824	26 654	34 774	26 632
Tržby za tovar	3 334	7 651	6 956	2 826	1 491	4 882
Počet HD na 100 ha	20,9	8,3	23,9	31,1	30,8	24,9
Dojnice ks na 100 ha	8,0	4,1	9,0	10,1	14,1	9,6
Veľkosť podniku v ha	1 677	1 009	723	1 555	1 971	1 021

Prameň: CD MP SR, VÚEPP, 2000, vlastné prepočty

Podniky s priaznivejším výsledkom hospodárenia dosahujú aj vyššie tržby za vlastné výrobky, pričom veľký nárast je medzi druhou a treťou a potom medzi štvrtou a piatou skupinou. Medzi týmto ukazovateľom a počtom pracovníkov v tab. 5 sa prejavuje zjavná korelácia. Tento vzťah sa však nepotvrdil u tržieb za tovar, ktorým sme chceli podmienene vyjadriť príjmy za nepoľnohospodárske činnosti. Najväčšie príjmy z tejto činnosti majú hospodársky zaostávajúce podniky, kým podniky prosperujúce vykazujú tieto príjmy podstatne nižšie. Výkonnostne slabšie podniky dopĺňajú svoje nižšie príjmy z poľnohospodárskej činnosti tržbami za tovar, kým ekonomicky silnejšie podniky tieto aktivity príliš nerozvíjajú.

Chov hovädzieho dobytku sa považuje za pracovne náročné odvetvie. Do akej miery je tento faktor využívaný poľnohospodárskymi podnikmi pre poskytovanie pracovných príležitostí? Tu lepšie bodujú podniky od tretej skupiny vyššie, ktoré majú vyššiu hustotu zvierat HD spolu, ale aj dojníc ako skupiny stratových podnikov. Výnimkou je vysoká hustota v prvej skupine, ktorú pre nedostupnosť individualizovaných údajov nevieme vysvetliť.

Veľkosť podniku zjavne s hospodárskym výsledkom nesúvisí, lebo v počiatkových skupinách je najskôr vysoká, potom klesá a smerom k vynikajúcim podnikom opäť rastie.

Záver

V celkovom počte obyvateľov vidieka tvoria poľnohospodári okolo 10 %, pričom ich počet stále klesá. Podstatne viac obyvateľov je však činných aj v aktivitách, ktoré súvisia s pôdou a jej využívaním (záhradky, sady a pod.). Priemerné mzdy poľnohospodárov významne zaostávajú za priemerom národného hospodárstva čo ovplyvňuje nízku kúpyschopnosť na vidieku, ale mohlo by prilákať zahraničných investorov pri zmene legislatívy.

Analýza úrovne zamestnanosti v súbore obchodných spoločností hospodáriacich v kukuričnej výrobní oblasti SR v roku 1999 potvrdila hypotézu, že najlepšie podniky uplatňujú vyššiu nasýtenosť výrobného procesu pracovnou silou a vykazujú vyššie mzdové náklady na jednotku pôdy. Dosahujú však aj vysokú produktivitu práce. Vyššiu zamestnanosť dosahujú organizovaním pracovne náročnejších odvetví na produkciu ktorých nachádzajú odbyt. Nepoľnohospodárske aktivity organizujú skôr podniky ekonomicky menej konsolidované.

Literatúra

Ambrózyová, M. : Výsledky monitorovania štrukturálnych zmien v poľnohospodárstve a sociálno-ekonomických problémov vidieka. Výskumná správa, VÚEPP v Bratislave, 2001

Boháčková, I. : Vybrané problémy transformácie agrárneho sektoru Rakouska do spoločnej zemiedľskej politiky EU. Zemiedľská ekonomika 42, 1996 (11), str. 493 – 502

Buchta, S. : Sociodemografická štruktúra pracovníkov v poľnohospodárstve. Zemiedľská ekonomika 42, 1996 (11), str. 523 – 526

Režňáková, M. : Finanční management. VUT, Fakulta podnikatelská, Brno, 2001

Szabo, L. : Účinnosť intenzifikačných vstupov v poľnohospodárskych družstvách. In : Ekonomika, financie a manažment podniku. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. VÚNH EU Bratislava, 2000, str. 231 - 233

Správa o poľnohospodárstve a potravinárstve v SR 2001. MP SR Bratislava, 2002

Adresa autora: prof. Ing. Miroslav Grznár, DrSc., Ekonomická univerzita, 852 35 Bratislava, Dolnozemská 1